

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340:316.72

<https://doi.org/10.31548/law2019.04.001>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТИВНА ЧАСТИНА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

В.О. КАЧУР, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kachur_v@nubip.edu.ua

Анотація. У статті окреслено роль правової культури у подоланні внутрішніх та зовнішніх загроз сталому державно-правовому розвитку України. Зосереджено увагу на необхідності активізувати науково-правові дослідження у напрямі розробки єдиної загальної культурно-правової політики держави, зокрема через теоретико-правове дослідження правової позиції як суб'єктивної частини правової культури.

За результатами дослідження встановлено, що в національній юридичній науці відсутні комплексні теоретико-правові дослідження поняття «правова позиція». При характеристиці правової культури її краще показувати через родові поняття «життєва позиція». Здійснено аналіз таких понять, як життя, позиція, цінність, оцінка, ціннісні установки, ціннісні орієнтації, світогляд, досвід, реальність. Сформульовано поняття життєвої позиції та правової позиції.

Ключові слова: життя, позиція, цінність, оцінка, ціннісні установки, ціннісні орієнтації, світогляд, досвід, реальність, життєва позиція, правова позиція, правова культура

Актуальність.

Активізація науково-правових досліджень у напрямі розробки єдиної загальної культурно-правової політики держави є вкрай необхідною, оскільки дозволить подолати внутрішні та зовнішні загрози її сталому державно-правовому розвитку. Тому особливої актуальності набуває тео-

ретико-правовий аналіз не лише загального поняття правової культури, а й її структурних частин, зокрема правової позиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Огляд вітчизняної наукової літератури останніх десятиріч пока-

зав, що поняття «правова позиція» вживається зазвичай 1) як результат інтерпретаційної діяльності суду у процесі вирішення конкретної справи (І.М. Шевчук, О.В. Капліна, О.В. Кравчук та ін.), 2) як засоби (прийоми) юридичної техніки (Д.О. Бочаров) та 3) як позиції суб'єктів у кримінальній або цивільній справі (С.С. Колобашкін, О.П. Куликов, В.В. Вапнярчук).

«Велика українська юридична енциклопедія», визначаючи правову позицію як «результат інтерпретаційної діяльності суду у процесі вирішення конкретної справи, його висновки та роз'яснення конкретної правозастосовної ситуації, що міститься у мотивувальній частині судового рішення як елемент судової аргументації», водночас вказує, що вона «у різних правових дисциплінах... має неоднакове розуміння» (Шевчук, 2017: 492).

В.В. Вапнярчук також констатує, що «термін «правова позиція» ввійшов у правовий обіг, але його офіційне тлумачення в законодавстві чи довідкових виданнях відсутнє» і, «враховуючи наведене вище розуміння терміна «позиція», а також висловлені в юридичній літературі думки щодо «правової позиції», не вдаючись до їх критичного аналізу», пропонує визначення цієї правової категорії в загальнотеоретичному аспекті: «правова позиція – це система поглядів, суджень, що виражають ставлення суб'єкта до правових явищ і процесів» (Вапнярчук, 2012: 220). З таким формулюванням важко погодитися, оскільки поза увагою залишилася природа таких поглядів і суджень, а також місце і роль правових позицій у житті суб'єкта.

У попередніх розвідках нами було встановлено, що у структурі правової

культури як способу організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя можна виокремити три частини – об'єктивну, суб'єктивну та нормативну (Качур, 2019). Правова позиція становить суб'єктивну частину правової культури. Для глибшого розуміння сутності правової позиції пропонуємо її розглянути через родове поняття «життєва позиція».

Метою статті є розглянути поняття «життєва позиція» і на основі цього дати визначення правової позиції як суб'єктивної частини правової культури.

Результати.

Категорія «життєва позиція» отримала свій філософський статус у другій половині ХХ ст. До цього вона розглядалася як складова таких понять, як «самовизначення», «соціальна орієнтація», «соціальна роль», «спосіб життя» та ін. Тому для повного з'ясування сутності поняття «життєва позиція» спробуємо дати означення двох слів, з яких вона складається – «життєва» та «позиція».

Слово «життєва» є похідним від терміну «життя». До вивчення категорії «життя» звертаються не лише філософи, а й представники як природничих, так і соціальних наук. Не стоїть остеронь цього і юридична наука. З останніх наукових розвідок є наукова стаття Я. Кузьменко «Життя» як філософська та правова категорія», в якій автор визначила життя у правовому значенні як найвище нематеріальне благо, яке виникає з моменту відділення життєздатної дитини від організму матері під час фізіологічних пологів і яке триває протягом усього часу функціонування головного мозку

(Кузьменко, 2014). Але таке визначення більше підходить для дослідження категорії життя як одного і з прав людини – права на життя, аніж для розуміння категорій «життєва позиція» чи «правова позиція». Адже щоб повністю зрозуміти життя сучасної людини, необхідно враховувати такі його характеристики, як стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір тощо. Тому під життям ми розуміємо тотальне переживання людиною свого буття.

Щодо слова «позиція», то вона є системою ціннісних орієнтацій та установок людини, які відображають її ставлення до когось або чогось. Позиція людини включає в себе такі компоненти: 1) інтелектуальний – знання про об'єкт такого ставлення; 2) емоційний – психологічні переживання суб'єкта щодо об'єкта ставлення; 3) поведінковий – реалізує спосіб активності до об'єкта ставлення.

Усі ці компоненти закріплюються під час здійснення суспільної практики і відображаються у таких рисах характеру людини: 1) комунікативні – ставлення людини до іншої людини, когось; 2) суб'єктно-діяльнісні – ставлення до предметного світу, чогось; 3) рефлексивні – ставлення людини до самої себе, «Я» (Тавровецька, 2016).

Ставлення людини до когось або чогось напряму залежить від того, які ціннісні орієнтації та ціннісні установки лежать в його основі. Визначальною категорією тут виступає філософська категорія «цінність», під якою розуміють явище об'єктивного світу (матеріальне чи духовне), яке має значення для суб'єкта при здійсненні ним життєвого вибору.

Цінності охоплюють потреби, інтереси та емоційні переживання суб'єкта. Наприклад, нестача чогось породжує потребу (необхідність у кому- чи чому-небудь, що вимагає задоволення), потреби – інтерес (прагнення особи задовольнити свої потреби), а останні – емоційні переживання, які викликають почуття значимості когось чи чого-небудь для суб'єкта поцінування. Саме цінності дозволяють перетворити прості емоції у стійкі почуття та часто виконують роль підстави для вибору цілей і засобів при здійсненні певної діяльності.

Процес і процедуру надання певним явищам цінності (поцінування або заперечення), називають оцінкою. Зазначимо, що оцінка є лише емоційним компонентом цінності, при якій ми лише фіксуємо належне, стверджуємо наші інтереси та з'ясовуємо, чи це відповідає нашим потребам. Іншим, не менш важливим, компонентом цінності виступають наші знання, за допомогою яких ми лише фіксуємо суще та усвідомлюємо предметне вираження світу, абстрагуючись від власної зацікавленості. Тому будь-яка цінність включає в себе знання про явище та його оцінку.

Усвідомлення суб'єктом своєї оцінки об'єкта й готовності діяти щодо нього відповідно до наявної системи цінностей отримало назву ціннісної установки. Для установки характерно те, що вона є: 1) конкретно предметною, тобто спрямованою на визначений об'єкт, причому в даній конкретній ситуації; 2) безпосередньо переходить в активну діяльність, що означає наявність безпосередньої готовності діяти відповідно до оцінки та ситуації задоволення (Кутирьова, 2009: 105). Установка на відповідні дії виробляється в людини в процесі

навчання, виховання й спілкування, а її виникнення залежить від актуальної для особи діючої потреби й об'єктивної ситуації, в якій ця потреба може бути задоволена (Прядко, 2004).

Сукупність стійких та фіксованих ціннісних установок суб'єкта до оточуючого його світу та до самого себе, закріплених його життєвим досвідом та сукупністю його переживань, складають ціннісну орієнтацію. На відміну від ціннісної установки, як влучно зауважує В.І. Кутирьова, орієнтація лише відображає загальні прагнення суб'єкта, спрямовані на ті чи інші види соціальних цінностей та свідчить про ставлення індивіда до того чи іншого явища як значущого, але не обов'язково реалізується в діяльності безпосередньо (Кутирьова, 2009: 105).

Крім того, прояв життєвої позиції напряму залежить від світогляду людини. За допомогою світогляду людини через систему її ставлень до більш загальних та значущих цінностей усвідомлює своє місце та свою роль у цьому світі. Під світом, який виступає об'єктом світогляду, розуміють конкретне буття (матеріальне та соціальне середовище), де людина самовизначається як суб'єкт життєдіяльності.

Структурно світогляд розглядають у двох аспектах: гносеологічному і соціологічному. Найважливішими структурними елементами гносеологічної структури світогляду виступають: світобачення (картина світу), світовідчуття (досвід), світоспоглядання (діяльність) та світорозуміння (знання). Ці компоненти взаємопов'язані й утворюють певну інтегративну систему, певну цілісність знань людини про світ і саму себе, виокремлення своєї сутності у світі. Ядро світогляду в соціологічному аспекті становлять переконання,

що є сукупністю поглядів і уявлень (концепцій) окремої особистості, що ґрунтується на знаннях та соціальних інтересах і зумовлює її діяльнісно-вольову активність, вчинки, поведінку (Надольний, 2015: 51–52).

Світогляд людини має здатність до еволюціонування, що обумовлюється такими двома групами факторів, як природні (фізіологічні, географічні, вікові, стан здоров'я) та соціальні (історія, тип соціальності, рівень технологічного розвитку, ідеологія, рівень освіти, етнокультурні чинники, суб'єктивний внутрішній світ людини, індивідуальний «життєвий досвід», соціальна активність, особисті смаки та уподобання) в межах об'єктивно-суб'єктивних координат. Еволюція світогляду людини, яка відбувається паралельно зі змінами у суспільстві, веде до якісного оновлення усіх його складових (Буканова, 2009: 127).

Серед структурних елементів хочемо окремо виділити досвід, який, на нашу думку, має неабияке значення для формування життєвої позиції людини. Саме він відображає у свідомості людини знання про явища об'єктивного світу, а також вміння, навички і ціннісні установки, які вона набула у процесі життєдіяльності. Головними функціями досвіду є: 1) об'єднувати в одне ціле усі знання, емпіричні (чуттєві) дані, переживання, особливості зв'язків та відносин, що склалися у процесі взаємодії з природою чи іншими людьми та 2) на цій підставі створювати достатньо об'єктивний образ реальності для успішної дії назовні. Оскільки під реальністю розуміють певний зріз наших уявлень про відносини і зв'язки, що утворилися, існують чи можуть існувати у процесі життєдіяльності людей, їх взаємодії

з природою та іншими людьми, тому досвід включає уявлення про минуле (історію), теперішнє (дійсність) та майбутнє (прогноз).

Таким чином, життєва позиція є стійкою, внутрішньо усвідомленою готовністю людини до певних дій, що ґрунтується на її ціннісних установках і світогляді та відображає її ставлення до інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

Оскільки правова позиція є проявом життєвої позиції особи, пропонуємо визначати правову позицію як стійку внутрішньо усвідомлену готовність людини до правової поведінки, що ґрунтується на її ціннісно-правових установках і правовому світогляді та відображає її ставлення до правової дійсності.

Висновки і перспективи.

Огляд вітчизняної наукової літератури останніх десятиріч показав відсутність в національній юридичній науці комплексних теоретико-правових досліджень поняття «правова позиція».

Характеризуючи правову позицію як частину правової культури, ми повинні пам'ятати про те, що вона є похідною від родового поняття «життєва позиція». Розглянувши значення її складових слів «життя» і «позиція», ми прийшли висновку, що для повноти розуміння життєвої позиції необхідно враховувати такі характеристики, які перебувають у тісному взаємозв'язку, а саме: 1) ті, що стосуються життя сучасної людини (стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір); 2) ті, що стосуються її позиції (цінність, оцін-

ка, ціннісні установки, ціннісні орієнтації, світогляд, досвід тощо). Це дозволило нам визначити життєву позицію як стійку, внутрішньо усвідомлену готовність людини до певних дій, що ґрунтується на її ціннісних установках і світогляді та відображає її ставлення до інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

Оскільки правова позиція є проявом життєвої позиції особи, пропонуємо визначати правову позицію як стійку внутрішньо усвідомлену готовність людини до правової поведінки, що ґрунтується на її ціннісно-правових установках і правовому світогляді та відображає її ставлення до правової дійсності.

Проведене дослідження показало, що окремого вивчення потребують: 1) ознаки правової позиції як суб'єктивної частини правової культури, 2) такі поняття, як правові цінності, ціннісно-правові установки, ціннісно-правова орієнтація, правова поведінка, правова дійсність, 3) класифікація правових позицій тощо.

Список використаних джерел

1. Буканова О.В. Фактори формування світоглядних орієнтацій людини: український контекст. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 37. С. 123–128.
2. Вапнярчук В. Суб'єктивна сторона кримінально-процесуального доказування. Вісник академії правових наук України. 2012. № 1. С. 217–223.
3. Качур В.О. До питання про структуру правової культури. Право. Людина. Довкілля. 2019. Том 10. № 2. С. 6–12.
4. Кузьменко Я.П. «Життя» як філософська та правова категорія. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 16–20.

5. Кутирьова В.І. Політичні орієнтації як соціологічне поняття. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2009. № 881 (24). С. 103–109.
6. Надольний І.Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Філософія. 2015. № 4. С. 50–54.
7. Прядко С.А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ: Центр духовної культури, 2004. № 40. С. 56–63.
8. Тавровецька Н.І. Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Сєверодонецьк : Східноукраїнський університет ім. В. Даля, 2016. № 3 (38). С. 392–399.
9. Шевчук С.В. Правова позиція. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права. Редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 489–492.
10. Кутирьова В.І. Політичні орієнтації як соціологічне поняття. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2009. № 881 (24). С. 103–109.
11. Надольний І.Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Філософія. 2015. № 4. С. 50–54.
12. Прядко С.А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ: Центр духовної культури, 2004. № 40. С. 56–63.
13. Тавровецька Н.І. Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Сєверодонецьк : Східноукраїнський університет ім. В. Даля, 2016. № 3 (38). С. 392–399.
14. Шевчук С.В. Правова позиція. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права. Редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 489–492.
15. Kuzmenko, Ya.P. (2014). «Zhyttia» yak filosofska ta pravova katehoriia [«Life» as a philosophical and legal category]. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2: 16–20 (in Ukrainian).
16. Kutyrova, V.I. (2009). Politychni oriiientatsii yak sotsiolohichne poniattia [Political recommendations as a sociological concept]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N., Karazina. Serii: Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody, 881(24): 103–109 (in Ukrainian).
17. Nadolnyi, I.F. (2015). Svitohliad – kliuchova problema piznannia ta diialnosti liudyny [Worldview – a key problem of knowledge and activity]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Serii: Filosofiia, 4: 50–54 (in Ukrainian).
18. Priadko, S.A. (2004). Zhyttieva pozytsiia osobystosti v aspekti suchasnoho sotsialno filosofskoho osmyslennia [The vital position of the individual in terms of contemporary social and philosophical reflection]. Multi-versum. Philosophical Almanac, 40: 56–63 (in Ukrainian).
19. Tavrovetska, N.I. (2016). Teoretyko-metodolohichniy analiz definitsii zhyttieva pozytsiia osobystosti [Theoretical and methodological analysis of the definition of the life position of the person]. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V., Dalia. Hol. red. N.Ye., Zavadsk. Sievierodonetsk: Skhidnoukrainsky iunfversytet im. V., Dalia, 3(38): 392–399 (in Ukrainian).
20. Shevchuk, S.V. (2017). Pravova pozytsiia [legal position]. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 3: Zahalna teoriia prava, 489–492 (in Ukrainian).

References

1. Bukanova, O.V. (2009). Faktory formuvannia svitohliadnykh oriiientatsii liudyny: ukraïnskyi kontekst [Factors of formation of world outlook orientations of man: Ukrainian context]. Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, 37: 123–128 (in Ukrainian).
2. Vapniarchuk, V. (2012). Subiektyvna storona kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia [The subjective aspect of the Criminal Procedure Evidence]. Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy, 1: 217–223 (in Ukrainian).
3. Kachur, V.O. (2019). Do pytannia pro strukturu pravovoi kultury [To the ques-

V.O. Kachur (2019). Legal position as a subjective part of legal culture: to a propounding question. *Law.Human. Environment*, 10(4): 6-12.

<https://doi.org/10.31548/law2019.04.001>

Summary. The article outlines the role of legal culture in overcoming internal and external threats to sustainable state and legal development of Ukraine. Attention is focused on the need to intensify scientific and legal research in the direction of developing a common cultural and legal policy of the state, in particular through the theoretical and legal study of the legal position as an subjective part of legal culture.

According to the results of the study, it is established that in the national legal science there are no complex theoretical and legal studies of the concept of «legal position». When characterizing the legal culture, it is better to show it through the generic concept of «life position». The analysis of such concepts as life, position, value, evaluation, value attitudes, value orientations, worldview, experience, reality is carried out. The concept of life position and legal position is formulated.

Keywords: life, position, value, assessment, value attitudes, value orientations, worldview, experience, reality, life position, legal position, legal culture
